

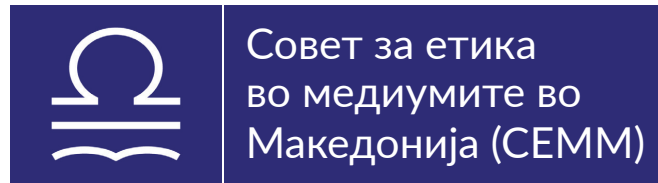

ЗНАЧАЈНАТА УЛОГА НА СОВЕТИТЕ ЗА ЕТИКА ЗА ВРЕМЕ НА КОВИД-19

Октомври 2020

Значајната улога на советите за етика за време на ковид-19

Издравач: Совет за етика во медиумите во Македонија (CEMM)
Уредник: Марина Тунева

Council of Media Ethics of Macedonia (CEMEM)

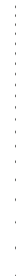
www.semm.mk

Публикацијата е подготвена во рамки на проектот „Градење доверба во медиумите на Југоисточна Европа и Турција - Фаза 2“, поддржан од УНЕСКО и од Европската Унија.

Содржината на публикацијата е единствена одговорност на Совет за етика во медиумите во Македонија (CEMM) и во никој случај не може да се смета дека ги одразува ставовите на УНЕСКО и на Европската Унија.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

СОДРЖИНА

1.	Вовед: Слободата на изразување и новинарството во време на криза	4
2.	Меѓународна рамка за слободата на изразување и информирање во време на криза	7
2.1	Преглед на препораки и насоки за заштита на слободата на изразување и информирање во време на криза	7
2.2	Иницијативи на меѓународните организации за заштита на слободата на изразување и информирање во време на криза	11
2.3	Практични совети и алатки за медиумските професионалци во време на криза	12
2.4	РС Македонија: неопходна транспарентност на институциите и поддршка на саморегулацијата	13
3.	Најчести нарушувања на стандардите на професионално известување – искуства на повеќе совети за етика	15
3.1	Реакции за општото известување на медиумите и за непроверените информации	15
3.2	Сензационалистичко известување и скриени реклами	16
3.3	Недоволна заштита на приватноста и личните податоци.....	17
3.4	Отежнат пристап до информации	19
4.	Други активности на советите за етика: подигнувањето на јавната свест од клучно значење	22
4.1	Соопштенија и јавни реакции.....	22
4.2	Подготовка на упатства и етички насоки за медиумите	23
4.3	Градење партнерства и мрежи на соработка	24
5.	Самоодржливоста е меѓу најсилните предизвици за советите за етика во ера на пандемијата.....	26
6.	Научени лекции – што може да преземат советите за етика во иднина?.....	27
7.	Заклучоци и препораки.....	29

1

Вовед: Слободата на изразување и новинарството во време на криза

Пандемијата со вирусот ковид-19, која го зафати светот од почетокот на 2020 година, го трансформираше начинот на работа на новинарите и на медиумите, влијаеше врз пристапот до информациите и начинот на нивно презентирање, врз условите за работа и безбедноста на новинарите, како и врз економскиот статус на медиумските професионалци и организации. Државите и владите во услови на криза, оправдано и неопходно, преземаат различни рестриктивни мерки за заштита на јавното здравје. Клучно прашање што се наметнува кога се зборува за слободата на информирање и изразување во време на криза е колкав треба да биде опсегот на мерките што ги преземаат властите и колку долго тие треба да траат. Особено е важно нивниот интензитет да соодветствува со ситуацијата на терен и да бидат во согласност со почитувањето на човековите права и слободи.¹

Во контекст на пандемијата со коронавирусот, застапниците за медиумските слободи, изминатите месеци, честопати, изразуваат загриженост дека некои влади може да ја употребат пандемијата како претекст за воведување нови, па дури и драконски рестрикции на медиумските слободи.² Во

речиси осумесечниот период од почетокот на пандемијата до септември 2020 година, некои држави ја искористија кризата за да наметнат непотребно големи рестриктивни мерки врз слободата на изразување и информирање, ограничување на учество во јавните процеси или за воведување надзори.³ Во таква конфузна и тензична атмосфера, новинарите во различни држави од светот, меѓу другото, се соочија со вербални и физички напади, цензура, отежнат пристап до информациите и локациите. Така, на пример, Во Русија се искористува Законот против лажни вести, којшто беше донесен во 2019 година, против медиуми кои што известуваат критички, како на пример за недостигот на лични мерки за безбедност за лекарите. Се казнуваат тие што зборуваат за овие проблеми. Власта ги укина субвенциите за една независна телевизија затоа што известува критички. Државните медиуми продолжуваат да добиваат поддршка, што беше случај и претходно.⁴ Од друга страна, пак, албанскиот премиер, на почетокот на кризата, преку видео-изјава, им порачал на граѓаните: „Мијте си ги рацете и пазете се од медиумите“, што не им оди во прилог ниту на медиумите во професионалното извршување на нивната работа, ниту на саморегулаторните

-
- 1 Council of Europe (2020) *Mitigating a Global Health Crisis While Maintaining Freedom of Expression and Information*, достапно на: <https://rm.coe.int/en-mitigating-a-global-health-crisis-while-maintaining-freedom-of-expr/16809e2d1e>, пристапено на 29.08.2020
 - 2 European Parliament (2020) *Briefing: The impact of coronavirus on media freedom*, достапно на [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651905/EPRS_BRI\(2020\)651905_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651905/EPRS_BRI(2020)651905_EN.pdf), пристапено на: 27.08.2020.
 - 3 Article 19, *Coronavirus: Impacts on Freedom of Expression*, достапно на: <https://www.article19.org/coronavirus-impacts-on-freedom-of-expression/>, пристапено на 03.09.2020
 - 4 Kravtsova, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

тела, кои апелираат за почитување на етичките и професионалните стандарди при известувањето.

Меѓународниот институт за печат (ИПИ) регистрирал 426 прекршувања на медиумските слободи за време на пандемијата, притоа најголем број во земјите од Азија и на Пацификот, додека во Европа биле забележани најголем број случаи поврзани со цензура.⁵ Прекршувањата се однесуваат на апсења, ограничен пристап до информации, цензура, рестриктивна регулатива поврзана со дезинформациите, вербални или физички напади. Репортери без граници забележале напади против најмалку 125 новинари во 29 држави, вклучително протерувања, апсења, истраги, полициско насилство, повлекување од прес-конференции или барања за јавни извинувања.⁶

Пандемијата има негативни последици и врз економскиот статус на новинарите, што го потврдува истражувањето на Меѓународната федерација на новинарите.⁷ Така, три од четворица новинари се соочиле со официјални рестрикции, опструкции или заплашување при известувањето за ковид-19, две третини од медиумските работници се соочиле со скратувања и неисплата на плати, загуба на работата или влошување на работните услови,

додека речиси секој фриленс-новинар загубил приходи или можност за работа, се вели во истражувањето што опфатило 1.300 новинари во 77 земји. Голем дел од анкетираниите рекле дека состојбата со медиумските слободи во нивните земји се влошила, еден од четворица новинари навеле дека се соочиле со потешкотии при пристапот на информации од владата или официјалните извори, многу истакнале дека биле вербално нападнати од политичари, на некои им било ограничена можноста да поставуваат прашања на прес-конференции или, пак, им било ограничено движењето за време на криза.

Комплексната ситуација која ги усложнува условите за работа на новинарите, а влијае и врз квалитетот на медиумските содржини, не ѝ дава приоритет на етиката при работењето во медиумите. Таа е тесно поврзана со медиумската независност, што е директно погодена од финансиската одржливост на медиумите во кризни времиња. Меѓутоа, од суштинско значење е да се има предвид предупредувањето на Светската здравствена организација, според која паралелно со пандемијата се случува и т.н. „инфодемија“, што подразбира наплив на информации, и точни и неточни, што им отежнува на луѓето да дојдат до веродостојни и доверливи извори на информации.

5 International Press Institute (2020) *COVID-19: Number of Media Freedom Violations by Region*, достапно на: <https://ipi.media/covid19-media-freedom-monitoring/>, пристапено на: 28.08.2020.

6 Репортери без граници (2020) *#Tracker 19 - Live updates of Covid-19 impacts of press freedom*, достапно на: <https://rsf.org/en/tracker19-Coronavirus-Covid19>, пристапено на: 25.08.2020.

7 IFJ (2020) *Exposed: The crisis facing journalism in the face of Covid-19*, IFJ, 30.04.202, достапно на: <https://www.ifj.org/media-centre/news-detail/category/press-releases/article/exposed-the-crisis-facing-journalism-in-the-face-of-covid-19.html>, пристапено на: 25.08.2020.

Од овие причини, многу меѓународни организации кои делуваат во областите на човековите права, слободи и безбедност, како и во областа на медиумите, ангажирано излегоа со свои препораки и насоки за новинарите, медиумските работници, властите и медиумските организации околу начините на заедничко делување во насока на обезбедување професионални, сеопфатни и навремени информации за граѓаните во време на криза. Различни актери презедоа бројни иницијативи за мониторинг врз слободата на изразување и информирање или активности за притисок врз властите, со цел да го осигураат правото на слобода на изразување и информирање.

Меѓународните медиумски организации порачуваат дека саморегулацијата е еден од механизмите кои може да обезбедат професионално медиумско известување во кризни времиња и сеопфатни и кредибилни информации за граѓаните. Според директорот на Одделот на УНЕСКО за слобода на изразување и развој на медиумите Гај Бергер „советите за етика се исклучително важни во подигнувањето на стандардите во професијата, во одбрана на професијата и во убедувањето на јавноста дека има можност да реагира“⁸. Саморегулаторните тела во периодот од почетокот на пандемијата

мораа да ја приспособат својата работа на новонастанатите околности и да продолжат да функционираат непречено, а нивниот придонес е од суштинско значење во коригирање на медиумските практики и исполнувањето на интересот на јавноста. Саморегулаторното тело во РС Македонија продолжи да добива жалби и реакции за медиумското известување за време на пандемијата, но и да работи на подигнување на свесноста и потребата од професионален и етички третман на информациите и содржините поврзани со коронавирусот.

Ова истражување има за цел да направи компаративен преглед на искуствата, практиките и предизвиците со кои се соочуваат советите за етика (дел од Алијансата за независни совети за етика во медиумите во Европа - АИПЦЕ) за различни аспекти на медиумското известување поврзани со кризата. Притоа беа разгледувани документи, насоки, препораки и алатки на меѓународните организации и асоцијации кои работат во областа на медиумите, а беа реализирани и интервјуа со претставници на 13 совети за етика од Европа и пошироко, односно членки и придружни - членки на Алијансата, чии искуства и практики со медиумското известување за време на пандемијата се претставени во анализата.

8 Berger, G. (2020) *COVID-19 and the Media: The Role of Journalism in a Global Pandemic*, 7th OSCE South East Europe Media Conference, The New Frontline: Working Together to Foster Media Freedom, 17-18.09.2020, достапно на: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/462792>, пристапено на 17-18.09.2020.

Рестриктивните мерки што ги воведоа државите поради пандемијата со ковид-19 наметнаа и поинакви услови за работа на институциите и на новинарите, како глобално, така и во РС Македонија. Прашањето како медиумските професионалци и медиумите се справија со работата во новите околности и колку тоа се одрази на квалитетот на известувањето и на информациите кои ги добиваат граѓаните отвора повеќе теми:

2.1. Преглед на препораки и насоки за заштита на слободата на изразување и информирање во време на криза

Еден од релевантните документи што ги содржи генералните Насоки за заштита на слободата на изразување и информирање во кризни периоди⁹ е донесен во 2007 година од Комитетот на министри на Советот на Европа. По започнувањето на кризата со корона вирусот на почетокот на 2020 година, врз основа на овие Насоки, како и врз основа на членот 10 од Европската конвенција за човекови права, Советот на Европа го подготви документот „Справување со глобалната здравствена криза и одржување на слободата на изразување и информирање“¹⁰, во којшто се истакнува клучната улога на медиумите во време на

1. Дали медиумските организации имаат стандарди и насоки и за работење, сопствени или од релевантни домашни и меѓународни организации, кои ги следат и почитуваат во кризна и вонредна состојба?
2. Какви иницијативи, активности и други механизми на соработка биле иницирани и спроведени на меѓународно ниво за заштита на правото на изразување и информирање за време на кризата?

кризи, паралелно со зголемената одговорност што ја имаат за обезбедување навремени, точни информации за публиката, но и во спречување на паниката и унапредување на разбирањето и соработката со граѓаните за неопходните рестрикции.

Советот на Европа препорачува дека државите-членки треба максимално да ја осигураат безбедноста на домашните и странските медиумски професионалци, но не и да ја злоупотребуваат ситуацијата со цел непотребно да ги ограничат нивните права, како што се слободата на движење и пристапот до информации. Властите треба редовно, без дискриминирање, да доставуваат информации до сите медиумски професионалци и да се воздржат од злоупотреба на законите за клевета и друго законодавство што ја

9 Council of Europe (2007) *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on protecting freedom of expression and information in times of crisis*, достапно на: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805ae60e, пристапено на 29.08.2020.

10 Council of Europe (2020) *Mitigating a Global Health Crisis While Maintaining Freedom of Expression and Information*, достапно на: <https://rm.coe.int/en-mitigating-a-global-health-crisis-while-maintaining-freedom-of-expr/16809e2d1e>, пристапено на 29.08.2020.

ограничува слободата на изразување (пр. тужби за клевета) Државите, пред сè, треба да обезбедат поволно опкружување за функционирање на независни и професионални медиуми, како и за поддршка за истражувачкото новинарство и за плуралистичките медиуми, вклучително и за јавниот сервис.

Од избувнувањето на пандемијата во 2020 година светот се соочи со феноменот на „масовна инфодемија“, како што Светската здравствена организација го нарече напливот на огромен квантум информации поврзани со корона вирусот преку сите извори на информации, при што граѓаните не беа во можност да ги разликуваат вистинските вести од лагите и дезинформациите. Советот на Европа проценува дека одговорот на државите на „инфодемијата“ може да се опише како ефективен кај оние кои имале транспарентна комуникација и ѝ овозможиле на јавноста пристап до кредибилните информации.¹¹ Од друга страна, пак, Советот на Европа предупредува дека пристапот на владите кои одбрале да одлучуваат што е точно, а што не, може да води кон цензура и потиснување на легитимните грижи.¹²

Поради тоа, генералните препораки на Советот на Европа за медиумските професионалци се да се придржуваат до највисоките професионални и етички стандарди, имајќи ја предвид нивната одговорност во кризни ситуации да ѝ обезбедат на јавноста навремени, кредибилни, точни и сеопфатни информации. Медиумите во време на кризи треба да бидат особено внимателни да спречат и да не ги засилуваат непроверените содржини (особено оние од анонимни приватни форуми, апликации за допишување или социјални медиуми) и да го спречат ширењето дезинформации и мисинформации.¹³

Како еден од најсоодветните механизми што може да осигура дека медиумските професионалци настапуваат на одговорен и професионален начин, Советот на Европа ја посочува саморегулацијата и порачува дека таа треба да се поддржи со цел да биде поефикасна во време на криза.¹⁴ Затоа, се охрабрува соработката помеѓу телата за саморегулација на регионално и на европско ниво.

Во однос на поширока институционална акција за време на криза, Советот на Европа упатува на можноста за создавање форуми или механизми

11 Council of Europe (2020) *Mitigating a Global Health Crisis While Maintaining Freedom of Expression and Information*, достапно на: <https://rm.coe.int/en-mitigating-a-global-health-crisis-while-maintaining-freedom-of-expr/16809e2d1e>, пристапено на 29.08.2020.

12 Ибид.

13 Дезинформациите се однесуваат на намерните (често оркестрирани) обиди чија цел е да ги збунат или да се манипулира со луѓето преку давање и споделување неточни информации, а мисинформациите се однесуваат на погрешни информации чија цел е да доведат неког во заблуда, но тие се создадени или раширени без манипулативни или малициозни намери. Види: Иретон, Ш. И Посети, Џ. (2020) Новинарство, лажни вести и дезинформации, Париз: УНЕСКО, достапно на: <https://mim.org.mk/attachments/article/1194/Priracnik-za-obrazovanie-i-obuka-po-novinarstvo.pdf>, пристапено на: 1.09.2020.

14 Council of Europe (2007) *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on protecting freedom of expression and information in times of crisis*, достапно на: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805ae60e, пристапено на 29.08.2020.

за дијалог меѓу владите и засегнатите страни, во насока на заштитата на слободата на изразување и информирање, а заедно со академските институции и граѓанските организации да ѝ се помогне на јавноста да ги препознава и да развива отпорност кон дезинформациите и мисинформациите поврзани со здравјето. Владите, интернет-посредниците и засегнатите страни во медиумите треба да работат заедно за спречување на злоупотреба на нивните мрежи како канали за дезинформации и манипулација со јавното мислење, а поголема важност треба да им се даде на доверливите извори на вести и информации, особено оние што ги комуницираат јавните здравствени власти, се вели во документот на Советот на Европа¹⁵. Во контекст на оваа заложба особено е значајна и улогата на саморегулаторните тела за медиумите.

УНЕСКО пристапи со ангажирана акција за поддршка на медиумите, подобрување на пристапот до информации и искористување на дигиталните технологии во борба против пандемијата. Во ресурсниот центар на УНЕСКО¹⁶ може да се најдат примери за добри практики, приоритети, склучување партнерства, совети и техничка асистенција, како и поддршка на меѓусебна соработка. Според организацијата,

сите засегнати страни треба да се обидат да се спротивстават на „дисинфодемјата“, преку почитување на меѓународните стандарди за човекови права, како што се правата на слобода на изразување, пристап до информации и приватност. Особено е важно да се овозможат кредибилни информации преку отворен пристап од страна на владите. УНЕСКО промовира пристап до што повеќе информации како основа за знаењето, како, на пример, наука заснована на докази/факти и политики и придонесот на новинарството кон нив. Наедно предлага да се промовира и медиумската и информациската писменост во училиштата и на факултетите, со цел граѓаните да се стекнат со вештини за критичко размислување неопходни за справување со дезинформациите. Мултисекторската соработка меѓу сите засегнати страни е особено важна за борба со пандемијата и со „дисинфодемјата“. УНЕСКО истакнува дека на медиумската индустрија и на медиумските организации им е потребна поддршка од технолошките компании во вид на донации или поделба на рекламниот приход, поддршка од владите, како, на пример, економски пакети, ослободување од даноци, субвенции, донации итн., како и гаранции за уредувачката независност и плурализам на медиумите.¹⁷

15 Council of Europe (2020) *Mitigating a Global Health Crisis While Maintaining Freedom of Expression and Information*, достапно на: <https://rm.coe.int/en-mitigating-a-global-health-crisis-while-maintaining-freedom-of-expr/16809e2d1e>, пристапено на 29.08.2020.

16 УНЕСКО (2020) *Resource center of responses to COVID-19*, достапно на: https://en.unesco.org/covid19/communicationinformationresponse/mediasupport?mc_cid=2599701b2e&mc_eid=548063de57&utm_term=0_898ed31396-2599701b2e-442381685, пристапено на 30.08.2020.

17 UNESCO (2020) *Journalism, press freedom and COVID-19*, UNESCO, достапно на: https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_covid_brief_en.pdf, стр. 17, пристапено на 31.08.2020.

Од започнувањето на пандемијата, организациите кои ги набљудуваат медиумските слободи предупредуваат дека пандемијата ги извади на виделина и ги засили многуте кризи кои го загрозуваат правото на слободно, независно, разновидно и кредибилно известување,¹⁸ а некои влади, како одговор на здравствената криза, притвораат новинари поради критичко известување, го прошируваат надзорот и носат нови закони за казнување на „лажните вести“, дури и кога сами одлучуваат што е дозволено, а што лажно без надзор на соодветни независни тела.¹⁹

Меѓународната федерација на новинари (ИФЦ) презеде повеќе иницијативи во периодот од почетокот на пандемијата, како, на пример, основањето на Глобалната платформа за квалитетно новинарство, во рамки на која ја истакна сериозноста на последиците од кризата врз општествата, како и фактот дека таа може да трае. Федерацијата препорача итни мерки за поддршка на медиумските професионалци²⁰, за зачувување и заштита на работните места во медиумската индустрија и промовирање одржлива, етичка и јавно поддржана економија

на информации. Според Федерацијата, владите треба приоритетно да ги поддржат новинарите кои немаат сигурна работа. Повикот опфаќа прашања што се однесуваат на синдикалните права, транспарентноста на медиумите, медиумски плурализам и разновидност, реформирање на правилата за сопственост на медиумите, како и авторските права.

Како одговор на кризата со ковид-19 во однос на медиумското известување, АРТИКАЛ 19 дава некои конкретни препораки²¹, упатувајќи ги до повеќе актери. Така, државите и владите треба проактивно да презентираат информации поврзани со ширењето на пандемијата и треба да го олеснат пристапот до информации врз основа на законодавството поврзано со слободата на информирање. Јавните власти не смеат да шират мисинформации, а владите не треба да спроведуваат пропаганда или кампања со дезинформации. Неопходно е власта да обезбеди средина за работа на слободни, независни и разновидни медиуми и не смее да ги напаѓа новинарите кои известуваат за ковид-19. АРТИКАЛ 19 смета дека медиумите и новинарите треба проактивно да известуваат

18 Репортери без граници (2020) *2020 World Press freedom Index: Entering a decisive decade for journalism, exacerbated by coronavirus*, достапно на: <https://rsf.org/en/2020-world-press-freedom-index-entering-decisive-decade-journalism-exacerbated-coronavirus>, пристапено на: 25.08.2020.

19 Платформа за промовирање на заштитата на новинарите и безбедноста на новинарството на Советот на Европа (2020) *Attacks on media in Europe must not become a new normal*, Strasbourg, 29.04.2020, достапно на: <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/-/annual-report>, пристапено на: 25.08.2020.

20 IFJ (2020) *Global Platform for Quality Journalism*, достапно на: https://www.ifj.org/fileadmin/user_upload/Platform_English.pdf, пристапено на: 27.08.2020.

21 Article 19 (2020) *Policy brief – Viral lies: Misinformation and the Coronavirus*, ARTICLE 19, 20.03.2020, достапно на: <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2020/03/Coronavirus-final.pdf>, стр. 15-17, пристапено на: 27.08.2020.

за дезинформациите, пропагандата и дискриминацијата од страна на државата или други актери. Поддршката на ефективен систем за саморегулација од страна на медиумите и новинарите е една од честите препораки од повеќе меѓународни организации, со цел да се обезбеди правото на исправка и одговор, што е особено релевантно во контекст на известувањето за време на кризата со ковид-19. Сепак, примарно за новинарското известување останува придржувањето до највисоките етички стандарди, вклучително и принципите

на еднаквост, без пристрасност и стереотипи, како и без непотребно споменување на расата, националното и етничкото потекло. Што се однесува до социјалните платформи, АРТИКАЛ 19 смета дека тие треба да имаат јасни и разбирливи политики, особено за справување со мисинформациите и говорот на омраза, како и да се вклучуваат во партнерства кога станува збор за спротивставување на говорот на омраза и на мисинформациите, како, на пример, со СЗО или со сервисите за проверка на факти.

2.2 Иницијативи на меѓународните организации за заштита на слободата на изразување и информирање во време на криза

Иницијативите на меѓународните организации и институции за справување со последиците од корона-кризата во областа на медиумите се во насока на иницирање дијалог, кампањи, размена на искуства и покренување реакции или вршење притисок врз владите за заштита на медиумските права и слободи.

Светската здравствена организација (СЗО), со цел да го спречи ширењето на дезинформациите поврзани со вирусот, почна активно да соработува со социјалните мрежи и другите технолошки

компаниии, како и со владите на некои држави.²² Ова е важно, имајќи предвид дека многу лажни објави се споделуваат меѓу корисниците, а се преземаат и од традиционалните и онлајн медиумите. СЗО спроведува кампањи, подготвува едукативни видеа и обуки за различни целни групи, меѓу кои и за медиумите и новинарите. Организацијата на својата веб-страница, меѓу другите ресурси, има секција со совети за публиката посветена на разобличување на митови поврзани со коронавирусот²³, што е корисно и за медиумските професионалци кои можат да ги проверат своите информации.

Поголем број организации апелираа до владите и меѓународните организации за заштита на новинарите и на слободата на информирање. Организацијата Репортери без граници се обрати

22 WHO (2020) Website section: *How to report misinformation online*, достапно на: <https://www.who.int/campaigns/connecting-the-world-to-combat-coronavirus/how-to-report-misinformation-online>, пристапено на: 25.08.2020.

23 WHO (2020) Website section: *Corona disease: advice for the public: Mythbusters*, достапно на: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters>, пристапено на: 25.08.2020.

до Генералниот секретар на Обединетите Нации и до Светската здравствена организација заедно да се изјаснат дека правото на информации е составен дел од правото на здравје, да ги осудат прекршувањата на слободата на медиумите што се прават и покрај епидемијата на корона вирусот (или таа се користи како изговор) и да повикаат да се преземат мерки за заштита на новинарите и медиумите, за тие да можат да ја извршуваат својата суштинска работа за обезбедување вести и информации.²⁴

Европските институции, свесни дека пандемијата сериозно го погоди медиумскиот сектор, изразија загриженост дека лошата финансиска состојба на медиумите може да се одрази на доставувањето јасни и фактички информации

и на неможноста да се спречат дезинформации за пандемијата. На 17 април 2020 година, европратениците усвоија резолуција според која дезинформациите за ковид-19 се голем проблем во јавното здравство, а граѓаните, всушност, треба да имаат пристап до точни и проверени информации, бидејќи за демократија се неопходни слободни, независни и стабилно финансирани медиуми²⁵. За да се справи со критичната ситуација со која се соочуваат медиумите, во март 2020 година, ЕУ одвои 5,1 милиони евра за финансирање проекти, со цел да ги утврди и спречи нарушувањата на слободата на медиумите, да ги идентификува ризиците за плурализмот и да ги поддржи прекуграничните истраги²⁶.

2.3 Практични совети и алатки за медиумските професионалци во време на криза

Генералните насоки кои ги упатуваат меѓународните организации во своите документи, различни медиумските куќи и организации ги операционализираа во

практични совети и алатки корисни за справување и известување за кризата.

Така, Би-Би-Си Медија Екшн предлага 10 совети²⁷ за медиумите во време на „инфодемиијата“ што се однесуваат на градењето контакти со здравствените работници и други соработници значајни за новинарите, информирањето за основните аспекти за вирусот, координација

24 RSF (2020) *UN Secretary-general and WHO-director-general asked to issue joint appeal*, 16.04.2020, достапно на: <https://rsf.org/en/news/un-secretary-general-and-who-director-general-asked-issue-joint-appeal>, пристапено на: 24.08.2020.

25 European Parliament (2020) *Protecting press freedom during the Covid-19 pandemic*, 29.04.2020. достапно на: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/world/20200423STO77709/protecting-press-freedom-during-the-covid-19-pandemic>.

26 Ибид.

27 Internews (2020) *Tools for news reporting during social distancing*, Internews, достапно на: <https://www.bbc.co.uk/blogs/bbcmmediaaction/entries/1f096f1c-88d1-4084-9806-ae5125b983fc>, пристапено на: 25.08.2020

со здравствените работници и јавните власти, доставување кредибилни и точни информации до јавноста, за да се спречи ширењето на вирусот, пронаоѓање доверливи извори на информации, претставување позитивни содржини или интеракција со публиката.

Комитетот за заштита на новинарите подготви конкретни совети за медиумските работници околу нивната безбедност и психолошка стабилност, заштитата на сопственото здравје и здравјето на другите луѓе, заштитата и чистењето на опремата од контаминација, како и подготовката на сопствена медицинска

заштитна опрема и за дигиталната безбедност.²⁸

Со оглед на тоа што голем дел од медиумските работници дел од својата работа беа и се принудени да ја извршуваат од дома, преку интензивно користење на дигиталните технологии, Интерњус предлага низа практични совети за новинарите кои работат во домашни услови. Листата содржи препораки за програми за работење од далечина, снимање интвјуа, аудио-интвјуа, уредување видео-содржини, симнување транскрипти, совети како да се стигне до публиката и на кои платформи или обезбедува линкови за достапни обуки.²⁹

2.4 РС Македонија: неопходна транспарентност на институциите и поддршка на саморегулацијата

Во РС Македонија, како и секаде во светот, кризата ги затекна неподготвени новинарите и медиумите – им недостигаа претходно искуство за работа во кризни ситуации, соодветна опрема и знаење за користење на дигиталните технологии, се појавија економски притисоци и проблеми со одредени рестриктивни мерки кои ги наметна Владата.

Половични, погрешни информации, дезинформации и наклонетост во известувањето, сензационализам и плагијаризам беа само некои од последиците на медиумското известување во време на пандемијата.

Продуцирањето и ширењето на дезинформациите и мисинформациите во РС Македонија се интензивираше во периодот февруари-јули 2020 година, бидејќи на 12 јули 2020 година беа организирани и предвремени парламентарни избори. Овие две теми, пандемијата и изборите, честопати

28 CPJ (2020) *PJ Safety Advisory: Covering the coronavirus pandemic*, 14.08.2020, достапно на: <https://cpj.org/2020/02/cpj-safety-advisory-covering-the-coronavirus-outbr/#2>, пристапено на: 25.08.2020.

29 Internews (2020) *Tools for news reporting during social distancing*, 22.04.2020, достапно на: <https://internewscovid19.org/2020/04/22/tools-for-news-reporting-during-social-distancing/>, пристапено на: 25.08.2020

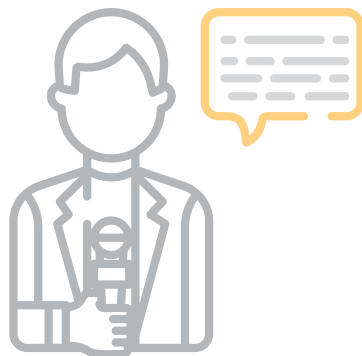
се испреплетуваа во политичките агенди на различни актери, при што беше забележано и политизирање на кризата во некои медиуми.³⁰

Советот за етика во медиумите на Македонија од јануари до јуни 2020 година има добиено 84 жалби за медиумското известување, што според бројност е речиси колку целата измината година. Во периодот од март до август 2020 година, 70% од жалбите поднесени до Советот се однесувале на медиумско известување поврзано со коронавирусот.

Институциите најавуваа мониторирање и санкционирање на лицата и на медиумите кои објавуваат мисинформации на социјалните мрежи во врска со ковид-19, како и промена на законската регулатива која би спречила ширење на мисинформации и дезинформации поврзани со вирусот. Медиумските организации во Северна Македонија апелираа дека поголема

транспарентност на институциите и поддршка на медиумската саморегулација се најефикасни механизми за борба против овие феномени. Здружението на новинарите на Македонија ја издаде брошурата „Насоки за безбедно и професионално известување за коронавирусот“³¹ со цел да им помогне на новинарите, стручните соговорници и на граѓаните да прават разлика меѓу легитимните и веродостојните извори на информации и шпекулациите, полувистините и пропагандата, од друга страна.

Регулаторот Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги одвои 103 милиони денари (1.672.246 евра) како прва помош за медиумите во Северна Македонија, во насока на заштита на вработените, купување заштитна опрема и покривање на трошоците за продукција на програмите, со цел да се надоместат финансиските последници од кризата.

30 СЕММ (2020) *СЕММ реагира за неетичко и непрофесионално известување*, Скопје: СЕММ, достапно на: <https://semm.mk/soopshteni-ja/756-semm-reagira-za-neetichni-i-neprofesionalno-izvesuvanje>, пристапено на: 25.08.2020.

31 Тунева, М. и Јаневски, О. (2020) *Насоки за безбедно и професионално известување за коронавирусот*, Скопје: ЗНМ, достапно на: <https://bit.ly/2RM860k>, пристапено на: 24.08.2020.

3

Најчести нарушувања на стандардите на професионално известување – искуства на повеќе совети за етика

Медиумското известување за пандемијата на ковид-19 предизвика различни реакции на јавноста, почнувајќи од тоа дека медиумите ги преувеличуваат или, пак, ги запоставуваат проблемите, дека ги нарушуваат основните стандарди во известувањето, па сè до критики за неодговорност на новинарите и медиумските работници (неносење маски, непочитување на физичката дистанца). Неретко советите за етика добиваат и жалби кои се во насока на теориите на заговор: „Коронавирусот е проект, не е неизлечив, имаме ‘лек’! Вирусот е патентиран во 2015 година!“³².

Во продолжение се претставени искуствата на советите за етика кои што се членки или придружни членки на Алијансата за независни совети за етика во медиумите во Европа (АИПЦЕ), извлечени од спроведените длабински интервјуа или од учеството на вебинарот „Влијание на корона кризата врз

советите за етика“, реализиран на 6 мај 2020 година.

Од општиот преглед на состојбата во државите во кои функционираат советите, чии претставници беа интервјуирани, се добива впечаток дека најчесто забележаните проблеми се поврзани со сензационалистичкото известување во медиумите, недоволната заштита на приватноста и личните податоци и отежнатиот пристап до информации. Од друга страна, покрај тоа што советите за етика работеле на обработка на жалбите добиени од јавноста, што е нивна примарна функција, тие активно се залагале за заштита на слободата на изразување, реагирале кога слободите и правата на медиумите биле загрозувани, а реализирале и бројни активности за подигнување на свеста околу потребата од професионализам во новинарството.

3.1 Реакции за општото известување на медиумите и за непроверените информации

Ширењето погрешни, непроверени и полуистинити информации околу корона вирусот, нивното споделување било од социјалните медиуми или од други

медиуми, како и брзината на нивното ширење предизвикуваат многу чести реакции кај јавноста. Потребата од почитување на основните стандарди за професионално и етичко известување во однос на пандемијата се нагласува повеќе од кога и да е. Новинарството игра клучна улога во обезбедувањето веродостојни, урамнотежени и кредибилни информации во справувањето со митовите и бројните шпекулации.

32 Извадок од ТВ-интервју на ТВ Фејс (FACE TV) во Босна и Херцеговина.

Нарушувањето на членот 1 од Кодексот на новинарите на Македонија, кој што се однесува на објавувањето точни и проверени информации е утврдено во 46% од пријавените случаи до Советот за етика во медиумите на Македонија, во периодот февруари – јули 2020 година³³.

И во Советот за етика во Естонија во периодот на кризата најчесто биле пријавувани случаи на некоректно или погрешно информирање, како и информирање во кое не се прави разлика меѓу вести, мислења и шпекулации.

Интересен е фактот што до Советот за етика во Албанија, во текот на кризата, биле добиени само две жалби, и тоа поврзани со авторските права. *„Тоа е така поради фактот што информациите беа во целост централизирани од Владата.*

3.2 Сензационалистичко известување и скриени реклами

Еден од најчесто регистрираните проблеми кога станува збор за медиумското известување е сензационалистичкиот пристап во обработката на темите поврзани со пандемијата. Забелешките во реакциите се однесувале на речникот во известувањето, како и на пристапот во третирањето на темите и информациите поврзани со кризата.

Немаме независно новинарство, тоа е главниот проблем со пандемијата. Имаше бројки, но никој не знаеше дали се точни или не“³⁴.

Новинарската грижа и проверката на податоците, односно забележаните недостатоци во медиумското известување за коронавирусот честопати се предмет на оплаки и во германскиот совет за етика. Добиени се и жалби од лица коишто се почувствувале повредени од критичките и полемичките коментари во врска со таканаречените теории на заговор, според кои постојат скриени планови за пандемијата.

Најчестите реакции до Советот за етика во Финска во периодот на кризата се поврзани со тврдењата дека медиумот не успеал да коригира суштинска грешка.

Нарушување на членот 8 од Кодексот на новинарите на Македонија, односно сензационалистичко информирање, е утврдено во 31% од пријавените случаи во периодот февруари – август 2020 година.

Случаи на известување што содржат сензационалистички информации, односно нарушување на дел 14 од германскиот Етички кодекс³⁵ честопати биле пријавувани до Советот за етика во Германија во периодот на кризата. *„Во некои наслови се содржани сугестии дека можеби*

33 Совет за етика во медиумите на Македонија (2020), Дебата на СЕММ: *Како кризата со коронавирусот го погоди новинарството и саморегулацијата?*, достапно на: <https://semm.mk/1proekti/tekovni-proekti/kanadski-fond-za-ravoj/aktivnosti/770-27-2020>, пристапено на: 31.08.2020.

34 Интервју со Koloreto Cukali, Совет за етика во Албанија, реализирано на 12.08.2020.

35 Според овој дел од Кодексот, известувањето за теми од областа на здравството не треба да биде со непотребна сензационалистичка природа, имајќи предвид дека тоа може да води кон неосновани надежи или стравувања кај дел од читателите.

е најоен лек за ковид-19 и дека има револуционерни откритија во однос на истражувањата“³⁶.

„Кликбајт“ наслови од типот „Коронавирусот не може да преживее“, „Лек за корона вирусот почнува да се продава од утре“ се дел од новинарски текстови за коишто биле поднесени жалби до босанскиот Совет за етика. Освен тоа, саморегулаторното тело утврдило дека во таквите содржини не се правела разлика меѓу новинарски прилог и реклама.

Непостоњето јасна дистинкција меѓу новинарска содржина и реклама било причина за реагирање и до германскиот Совет за етика. Еден таков пример е интервјуто за продажба на спреј за нос. „Се разговараше со истражувач што го продаваше лекот, објаснувајќи дека е одличен начин за подигнување на имунитетот и дека може да помогне во борбата против корона вирусот.

Според нашата одлука, стануваше збор за сериозно нарушување на Кодексот, бидејќи се работи за скриено рекламирање, а беше проценето и дека може да води кон неосновани надежи“³⁷.

Половина од поднесените жалби до ирскиот Совет за етика во периодот на вонредната состојба, исто така, се поврзани со сензационалистичкото известување, а тоа доминантно се однесува на насловите на пласираните информации.

И до фламанскиот Совет за етика во Белгија засегнати граѓани реагирале со прашања околу сензационалистичко известување, односно најмногу за наслови коишто даваат лажни и неосновани надежи или, пак, такви кои што може да ги вознемират и шокираат луѓето коишто се болни.

3.3 Недоволна заштита на приватноста и личните податоци

Со ширењето на пандемијата, се зголеми и загриженоста околу заштитата на приватноста и заштитата на податоците во медиумското известување. Случаи во кои биле нарушени овие принципи многу често се пријавувале до советите за етика во медиумите во повеќе држави.

Во германскиот Совет за етика биле пријавени случаи поврзани со откривањето на идентитетот на лица инфицирани со корона вирусот. На почетокот на кризата, властите објавиле одредени информации поврзани со првиот бран на ширење на корона вирусот во североисточна Германија, по што еден весник направил поголемо истражување и открил дека се работи за мало село, коешто притоа го идентификува во своето известување. Тоа отворило дискусија дали јавниот интерес да се открие каде

36 Volkmann – Schluck, S. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

37 Ибид.

се случил првиот бран на коронавирусот е поголем од тоа да се заштити идентитетот на лицата кои живеат во тоа место. Во Насоките за новинарска работа на германскиот Кодекс за етика јасно е наведено дека „физичката или менталната болест или повреди се во доменот на приватноста на лицата што се засегнати“ (Насоки 8.4).

Во Советот за етика во Ирска биле пријавени случаи кога одредени весници објавиле имиња на лица заразени со ковид-19, што предизвикало негативни реакции во јавноста. „Сепак, весниците беа многу внимателни и ги идентификуваа само оние лица коишто се согласиле на тоа. Можеби секогаш постои аргументот за јавниот интерес, но идентификувањето на поединците е избрзан чекор“³⁸.

За проблем се смета не само именувањето на заразените со ковид-19 и жртвите, туку и објавувањето детали за лицата при медиумското известување. Пример за тоа е случајот со тинејџер-скијач за Шведскиот национален тим на јуниори, кој бил првиот заразен со коронавирус во мал град со 10.000 жители, во Шведска. Во весникот што известувал за случајот момчето не е именувано, но објавено е името на неговото училиште, потоа фактот дека е скијач за националниот тим, болницата во која што бил сместен, како и детали околу болеста. „И покрај тоа што не го именуваа, сепак

помината е границата во однос на неговата приватност. Моето прашање е дали јавниот интерес е толку посилен за време на криза што мора да прифатиме навлегување во приватниот живот?“³⁹

Сличен случај е забележан и во Советот за етика во Босна и Херцеговина. Поконкретно, мала општина, на својата веб-страница, објавила листа на лица заразени со вирусот, вклучувајќи го нивниот идентитет и адреса на живеење. Одреден број медиуми ја реобјавиле листата, а објаснувањето на општината е дека на тој начин направила обид да го спречи ширењето на коронавирусот и да ги заштити граѓаните. По добивањето на жалба за текстот, тој веднаш бил отстранет од медиумот, иако сè уште може да се најде на други портали, за коишто не се добиени жалби.

Во одредени држави имало реакции и на објавувањето фотографии од медицински лица. Таков пример е регистриран во саморегулаторното тело во Велика Британија ИПСО. Реакцијата се однесува на фотографии кои биле стационирани пред влезот на многу позната болница, чекајќи го пристигнувањето на амбулантни возила, во обид да направат фотографии при симнувањето на пациентите. Самиот здравствен персонал укажал дека во услови кога се под екстрем притисок и поминуваат низ многу тешки времиња

38 Feeney, P. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на 06.05.2020, достапно на: <https://www.press-councils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

39 Sigvardsson, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

ваквото однесување е нападно. „За нас, како саморегулаторно тело, беше интересно прашање за тоа какви се правата на медицинските работници во овие околности, бидејќи во нормални услови би им објасниле дека се во фокус на јавноста и се претставени во професионално светло, а тоа не е во доменот на приватното“⁴⁰.

Во Белгија, пак, имало реакции кога новинар бил инфилтриран во Фејсбук-група каде што лекари разменуваале пораки за корона вирусот. Врз основа на информациите, новинарката го контактирала лекарот со барање за повеќе детали за конкретен случај, што тој го сметал за нападно однесување. Новинарката се извинила, објаснувајќи дека Фејсбук - групата била отворена, а таа станала нејзина членка.

„Прашањето е дали навистина станува збор за инфилтрација ако се има предвид дека е отворена група на Фејсбук и дали членството на новинарот може да се смета за некаков вид ‘инкогнито’ или прикриено новинарство?“⁴¹

Објавувањето на идентитетот се смета дека е прифатливо ако се работи за јавна личност, но не и ако станува збор за граѓанин. „Имавме случај со познат адвокат кој се зарази од ковид-19, беше хоспитализиран и падна во кома. Еден ‘жолт’ весник го откри неговиот идентитет и објави фотографија. Но, не е релевантно да се знае дека е во кома поради болеста. Од друга страна, познат е за одреден дел од популацијата, но не и за сите. Секогаш треба да се разгледаат сите елементи и да се направи вистинската рамнотежа“⁴².

3.4 Отежнат пристап до информации

Со оглед на улогата на советите за етика во заштитата на слободата на медиумите, пристапот до информации е прашање коешто, исто така, спаѓа во нивните заложби.

„Дури и доколку мисијата не ни дозволува директно да работиме на прашањето во врска

со пристапот до информации, сосема е во ред да даваме изјави и да зборуваме за оваа област“⁴³.

Во Норвешка, медиумските организации извршиле притисок врз власта да објавува повеќе информации во услови кога здравствените институции и полицијата пружале отпор да ги обезбедат неопходните информации за медиумите. „Во различни болници постојат различни начини на објавување информации.

40 Dewar, C. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на 06.05.2020, достапно на: <https://www.press-councils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

41 Knäpen, P. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.press-councils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

42 Warzilek, A. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.press-councils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

43 Sigvardsson, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

А, некои болници дури не ни даваа информации колку лица се хоспитализирани со ковид-19. Ова им ја отежна работата на медиумите во информирањето на публиката⁴⁴.

Силна реакција на новинарите и на 30-тина новинарски здруженија е забележана во Франција, во знак на осуда на иницијативата за објавување написи од весници кои се оценети како добри информации за ковид-19, со цел справување со лажните вести. „Беа селектирани само написи кои не беа критички кон владината политика и се објавуваа на веб-страницата на Министерството за здравство. Министерството ги избираше само весниците од Париз и информации од агенцијата АФП, но не и од други места во Франција. Тоа предизвика силна реакција“⁴⁵.

Советот за етика во Финска се вклучил во набљудување на пристапот до информации поврзани со корона вирусот во различни делови од државата во однос на бројот на инфицирани и хоспитализирани лица. „Тоа е дел од надлежностите на Советот во однос на заштитата на слободата на говорот, а пристапот до информации е суштински дел

од слободата на говорот, во согласност со финскиот Устав“⁴⁶.

Ограничениот пристап до информации за медиумите и фактот дека улогата на информирање ја презелата Владата, која објавувала информации на социјалните мрежи, бил повод за силна реакција од Советот за етика во Албанија. „Моравме да реагираме со соопштение и да бараме власта да биде поотворена и да овозможи пристап на новинарите и редакциите. Но, тие не одговорија на нашето барање. Верувам дека ова го засноваат на филозофијата дека на тој начин се штити публиката. Се обидуваат да ја заштитат публиката преку тоа што се херметички затворени во однос на информациите“⁴⁷.

Поради кризата, прес-конференциите честопати почнуваат да се организираат онлајн, со што на новинарите и медиумските работници им се создаваат одредени ограничувања во пристапот до информации. „Од новинарите се очекуваше да ги пратат своите прашања рано наутро, а се дозволуваа само две прашања по медиум. Најголемиот проблем е што имаме големи афери во политичкиот живот, поврзани

44 Floberghagen, E., Sigvardsson, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

45 Ganz, P., Sigvardsson, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

46 Интервју со Eero Hyvonen, Совет за етика во Финска, реализирано на 27.08.2020

47 Cukali, K., (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.press-councils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

со јавни набавки околу државната помош. Со едно или две прашања, на новинарите не може да им се одговори доволно⁴⁸. Со олеснувањето на здравствените мерки, новинарите присуствувале на прес-конференции, но само ограничен број на медиуми, додека, пак, некои институции го забранувале присуството на новинари на таквите настани.

Слични проблеми се пријавени и до Советот за етика во медиумите на Македонија.

„Недостигаше интеракција со соговорниците, функционерите станаа покомотни во изјавите. Иако постоеше можност да се поставуваат прашања, сепак имаше суптилни ограничувања поради времетраењето на прес-конференциите и техничките можности на новинарите за посета на настаните. Сето ова го претвори новинарството од динамична во трома професија, што им одеше во прилог на оние кои сакаа да останат далеку од будното око на јавноста“⁴⁹.

48 Bahto Kestendzic, M., (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

49 Кока, Ф. (2020) *Како кризата со коронавирусот го погоди новинарството и саморегулацијата*, достапно на: <https://www.semm.mk/1proekti/tekovni-proekti/kanadski-fond-za-ravoj/aktivnosti/770-27-2020>, пристапено на: 30.08.2020.

4.1 Соопштенија и јавни реакции

Поголем дел од советите за етика, покрај обработката на жалбите, се вклучуваат и во друг тип на активности за време на пандемијата. Тоа најчесто подразбира објавување соопштенија и јавни реакции, со кои се реагира на различни појави поврзани со загрозувањето на слободата на известување, слободата на медиумите, како и за негативните практики во медиумското известување.

Во Албанија биле забележани реакции на притисоците врз медиумите од страна на власта и обидите за замолкнување на критичките медиуми или блогови. *„Моравме да настапиме јавно и да побараме од власта да не ја злоупотребува вонредната состојба за да врши цензура врз медиумите. Моравме да возвратиме кога Владата ги обвинуваше медиумите за пандемијата и за ‘инсталирањето’ паника. Премиерот буквално ги сметаше медиумите за ‘инфодемични’, барајќи од луѓето да не им веруваат“⁵⁰.*

Тема што станала мошне актуелна во текот на пандемијата во Германија е заштитата на новинарите кои известувале од демонстрациите. Таканаречените „негирачи на корона вирусот“ редовно се собирале за да протестираат против мерките на властите, како што се носењето маски за заштита и

сл. На овие демонстрации, ТВ-екипи и други новинари редовно биле напаѓани, а некои морале да престанат да снимаат или да го прекинат известувањето. Советот за етика објавил предупредување на Твитер и издал соопштение дека ваквиот развој на настаните ја загрозува слободата на медиумите, а истото го сториле и други организации, како што се новинарските сојузи.

На 22 март 2020 година, украински медиуми известувале за интервјуто на украинскиот патријарх Филарет за ТВ Канал 4. Патријархот изјавил дека пандемијата на корона вирусот произлегла и се проширила преку „истополовите бракови“ и повикал на причестување во верски објекти за време на периодот на карантин. *„Комисијата за новинарска етика, како саморегулаторно тело на новинари и уредници, беше загрижена и го осуди дисеминирањето на говорот на омраза кон ЛГБТ заедницата, како и повиците за непочитување на барањата за карантин. Овој факт предизвика особено сериозна загриженост во тежок момент за Украина и целиот свет, кога ширењето лажни вести и дезинформации може да доведе до зголемена агресија во општеството, недостигот на целосни и непристрасни информации го предизвикува ширењето теории на заговор и антинаучни изјави, а публиката ја охрабрува да бара ‘виновници’, наместо начини за решавање на проблемите“⁵¹.*

50 Интервју со Koloreto Cukali, Совет за етика во Албанија, реализирано на 12.08.2020.

51 Интервју со Liza Kuzmenko, член на Комисијата за новинарска етика во Украина, реализирано на 19.08.2020

Советот за етика во медиумите на Македонија, уште при појавата на првиот случај на корона вирус во државата, во февруари објави соопштение⁵² со кое побара внимателно и одговорно известување околу корона вирусот. Медиумите беа повикани да не придонесуваат во ширењето невистини и создавањето паника кај јавноста, како и да не изнесуваат проценки за можна ескалација на случувањата. Сличен повик на почетокот на кризата упатуваат и Советот за етика во Австрија, како и босанскиот Совет за етика. Се потенцира важноста од следење и почитување на етичките стандарди и на Кодексот, непоттикнување неоснована надеж и стравувања, а јавноста се повикува да реагира на дезинформации, лажни вести и вознемирувачки информации.

Две поплаки, од кои едната за лажно тврдење за здравствено прашање, а другата за хоспитализирано лице кое било идентификувано, довеле до тоа Советот за етика во Белгија во француско-германското

говорно подрачје да реагира итно, со цел што побрзо информирање на медиумите за да се избегне ширењето такви вести и снимки.

Претставници на Советот за етика во Финска, во март, побарале од медиумите јасно да ги означат соопштенијата од властите, со што ќе ѝ се овозможи на јавноста да ги разликува од новинарските содржини. *„Инаку, во март, финскиот Парламент го донесе Законот за вонредни состојби, со кој на власта ѝ се овозможува нејзините соопштенија да се објавуваат како такви во медиумите, под услов информациите да бидат итно неопходни за да се контролира ширењето на пандемијата. Законот е укинат три недели подоцна“*⁵³.

На почетокот на рестрикциите на движење во Германија, Советот за етика, заедно со новинарските здруженија и асоцијациите на весници, испратиле соопштение за да предупреди дека ограничувањата не смеат да ја загрозат слободата на изразување.

4.2 Подготовка на упатства и етички насоки за медиумите

Некои од советите за етика, во периодот од избувнувањето на пандемијата, подготвија и насоки со етички стандарди за медиумските

професионалци во време на криза, кои се засноваат на меѓународните стандарди и препораки, како и на етичките кодекси во нивните држави.

Во март, Советот за етика во медиумите во Македонија и Здружението на новинари, во

52 СЕММ (2020) *Внимателно и одговорно известување околу корона вирусот*, Скопје: СЕММ, достапно на: <https://semm.mk/soopshteni-ja/696-vnimatelno-i-odgovorno-izvestuvanje-okolu-korona-virusot>, пристапено на: 23.08.2020.

53 Интервју со Eero Hyvonen, реализирано на 27.08.2020

интерес на подобро информирана јавност и побезбедни новинари и медиумски работници при извршување на нивните секојдневни професионални обврски, подготвија публикација со наслов: „Насоки за безбедно и професионално известување за коронавирусот“⁵⁴. Публикацијата претставува еден вид прирачник за етичко, професионално и одговорно известување за коронавирусот во услови на светска пандемија. Во неа се говори и за стандардните мерки за претпазливост, а се обезбедуваат и препораки за известување на новинарите и медиумските работници од терен, како и насоки за редакциско работење и гостувања во емисии на надворешни лица.

Истиот месец, Советот за етика во БиХ, Здружението на новинари, Регулаторната агенција за комуникации, Здружението “Новинари на БиХ”, со поддршка на голем број новинари и медиуми, усвоиле насоки за дејствување во време на криза.⁵⁵ Медиумите биле потсетувани за важноста на точното, одговорното и внимателното известување, особено во ваков тип на околности.

И Советот за етика во Албанија продуцирал и дистрибуирал Насоки за известување за пандемијата, врз основа на насоките што претходно ги има објавено УНЕСКО.

4.3 Градење партнерства и мрежи на соработка

За ефикасна медиумска саморегулација, како еден од механизмите за заштита на слободата на изразување, слободата на медиумите и унапредување на нивната професионалност, потребна е соработка и со различни чинители во општеството. Оттука, соработката и партнерството со граѓанскиот сектор, медиумите и нивните асоцијации, со институциите и граѓаните се покажува како мошне значајна за советите за етика. Ова се некои од клучните препораки и на меѓународните организации кои подготвуваат препораки за заштита на

слободата на изразувањето и информирањето во време на криза.

Советот за етика во медиумите на Македонија поединечно, но и во партнерство со Здружението на новинари, како и со Самостојниот синдикат на новинари на Македонија неколкукратно реагираше на обидите за вршење притисоци врз новинарите при вршењето на нивната професионална дејност.

Во Албанија се направени обиди за градење мрежа на организации што би реагирале на ограничувањата на слободата на изразување и медиумските слободи.

54 Тунева, М. и Јаневски, О. (2020) *Насоки за безбедно и професионално известување за коронавирусот*, Скопје: ЗНМ, достапно на: <https://bit.ly/2RM860k>, пристапено на: 24.08.2020.

55 Совет за печат на БиХ (2020) *Smejrnice djelovanja u period krize*, 17.04.2020, достапно на: <https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/aktuelnosti/3936-smjernice-djelovanja-u-periodu-krize>, пристапено на: 20.08.2020.

На почетокот на април 2020 година, Владата на Србија одлучила сите информации во врска со коронавирусот исклучиво да може да ги соопштува Кризниот штаб на чие чело е премиерката. Поради обидите од страна на државата за централизирање на известувањето за пандемијата во Србија, протестираше сите новинарски и медиумски здруженија во Србија, по што мерката беше укината по само два дена. Инаку, српскиот совет континуирано соработува со организации кои што се негови основачи и заедно укажуваат на обврската за професионално известување.

На почетокот на кризата, во Белгија, Националниот центар за безбедност од Советот за етика побарал да добие информации околу етичките стандарди кои се однесуваат на новинарите за време на криза, при што биле упатени на Кодексот и на насоките за начинот на информирање во вонредни околности. Тоа резултирало со конкретни дискусии меѓу Националниот центар за безбедност и Здружението на професионални

новинари, за да се потсетат медиумските професионалци и властите на правилата за известување за здравствени прашања или за нивно приспособување кон практиката, без да се ограничи слободата на медиумите. На почетокот на кризата, регулаторното тело за радиодифузни медиуми, исто така, јавно ја истакнало потребата од квалитетно и професионално медиумското информирање.

Во Финска се одвива динамичен дијалог со граѓанските организации, како во редовни околности, така и за време на пандемијата. Редовна комуникација со организациите-основачи, односно двете големи издавачки асоцијации и двата големи новинарски сојузи, се одвиваат и во Германија.

Советот за етика во Канада уште од неговото основање има силна поврзаност со академските институции, граѓанските организации и други новинарски тела, што е, секако, голема предност и во справувањето со предизвиците на пандемијата.

5

Самоодржливоста е меѓу најсилните предизвици за советите за етика во ера на пандемијата

Еден силен предизвик за советите за етика, којшто не е нов, но чиешто засилување се очекува со пандемијата, е недостигот на самоодржливост и финансиски средства за функционирање на саморегулативните тела.

Со таков предизвик најмногу се соочуваат советите за етика во регионот на Балканот, чиешто финансирање исклучиво зависи од донаторската помош. „Некои од донаторите одлучија да ги одложат повиците за поддршка. Тоа ја погоди и работата на Советот за етика во Македонија. А самите медиуми имаат огромни проблеми како резултат на намалените приходи од рекламирање“⁵⁶.

Одборот на директори на Советот за етика во БиХ од властите побарал ургентна интервенција за помош на медиумите и за Советот⁵⁷, кој се бори да обезбеди финансиска поддршка за продолжување на мисијата. „За жал, сè уште единствено зависиме од проекти без стабилна и долгорочна финансиска помош“⁵⁸.

Загриженоста околу идното финансирање ја искажуваат и од ирскиот Совет за етика. „На краток рок немаше некое посебно влијание врз

нас, но проценуваме дека ако ова продолжи во втората половина од годината ќе имаме сериозен проблем со финансирањето. Весниците ќе настојуваат да заштедат, а Советот за етика е целосно финансиран од нив“⁵⁹.

Во Шведска, Советот за етика е, главно, финансиран од големите медиумски организации и од Шведската радио-телевизија. „Засега имаме прилично стабилна ситуација. Но, претпоставуваме дека падот на рекламните ќе не погоди и нас наредната година. Очекуваме дека медиумите ќе пружаат отпор да им плаќаат на своите организации, а тие, пак, кон нас“⁶⁰.

Меѓу другите предизвици е и работата онлајн, што според некои од советите се одразува на брзината на решавање на жалбите, без да се одржуваат лични средби. Во ИПСО, Велика Британија, за голем предизвик се смета променетиот начин на работа. „Брзо се приспособивме на онлајн работа, но ни беше малку потешко да го постигнеме нивото на флексибилност на дискусијата, особено во однос на деталите на жалбите или следните чекори за дадени случаи“⁶¹.

56 Tuneva, M. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

57 Press council in Bosnia and Herzegovina (2020) *Call For The Authorities Of Bosnia And Herzegovina For Urgent Intervention To Save Media*, 8.05.2020, достапно на: <https://english.vzs.ba/index.php/news-and-events/current-events/3002-call-for-the-authorities-of-bosnia-and-herzegovina-for-urgent-intervention-to-save-media>, пристапено на: 16.08.2020.

58 Bahto Kestendzic, M. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils* видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

59 Feeney, P. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

60 Sigvardsson, O. (2020) *Impact of the Corona Crisis on Press Councils*, видео-содржина објавена на: 06.05.2020, достапно на: <https://www.presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar>, пристапено на: 27.08.2020.

61 Интервју со Charlotte Dewar, IPSO, реализирано на 16.09.2020.

6

Научени лекции – што може да преземат советите за етика во иднина?

Присутноста на дезинформациите кои циркулираат како последица на кризата е многу загрижувачка појава, а во справување со нив голема улога имаат советите за етика. *„Тие можат да ја заштитат јавноста и да го зајакнат значењето на професионалното новинарство, со тоа што ќе им помогнат на мејнстрим-медиумите да преземат соодветни чекори за проверка на информациите пред да бидат објавени и итно и целосно коригирање кога е тоа потребно. Тие, исто така, може да промовираат јавно разбирање за разликата меѓу нерегулираните, неодговорни и честопати незасновани тврдења што циркулираат на социјалните мрежи и одговорното новинарство“⁶².*

Континуираната и превентивна работа на советите за етика им овозможува на новинарите и медиумите да ги подобрат своите практики во кризни околности. *„Советите за етика мора да се приспособат на околностите и да прават и повеќе од она што им е примарната мисија. Мора да реагираат за заштита на медиумите и/или новинарите, да бидат предводници во борбата за слобода на медиумите“⁶³.*

Од Германскиот совет за етика сметаат дека саморегулативните тела треба да се

вклучат во активни односи со јавноста и да ги афирмираат медиумите коишто ги почитуваат стандардите кога известуваат за ковид-19, но и за можностите за поднесување жалби.

Аделин Хулин од УНЕСКО смета дека *„во земји каде што луѓето не ги користат советите за етика, бидејќи не знаат за нивното постоење или, пак, кои што не знаат дека имаат право да се жалат бесплатно, корисно е да се работи на видливоста на Советот“⁶⁴.*

За каталонскиот Совет за етика битна цел е борбата со лажни вести на сите можни начини и организирањето фокус-групи со граѓанските организации и други групи за нагласување на важноста на слободата на изразување. *„Ситуацијата со ковид-19 нè натера да размислиме како да сме им повеќе на располагање на граѓаните и новинарите во нашата мисија за заштита на слободата на изразување и професионалното медиумско известување“⁶⁵.*

Ресурсите на Советот за етика (како, на пример, препораки, прашања, анализи) што се поставуваат онлајн обезбедуваат информации како за публиката, така и за професијата. *„Без сомнеж, советите за етика се ефикасен инструмент за унапредување*

62 Ибид

63 Интервју со Koloreto Cukali, Совет за етика во Албанија, реализирано на 12.08.2020.

64 Интервју со Adeline Hulin, реализирано на 18.08.2020.

65 Интервју со Vegoña M, реализирано на 01.09.2020.

на професионалните новинарски практики во Канада. Во време кога науката редовно се оспорува со различни идеолошки вредносни системи, постоењето на професионална организација којашто е подготвена да ги зајакнува соодветните стандарди е дел од развојот на

еластичен информациски екосистем. Вклучени сме во поинтензивна комуникација со членките, преку одржување вебинари за редакциите и академските институции што сакаат да научат нешто повеќе за нашата работа“⁶⁶.

Вебинар: Влијанието на корона-кризата врз работата на советите за етика

Организиран од Алијансата за независни совети за етика во медиумите на Европа (AIPCE), 6 мај 2020.
Достапно на: presscouncils.eu/impact-of-the-corona-crisis-on-press-councils-webinar

66 Интервју со Brent Jolly and Cara Sabatini, реализирано на 21.08.2020.

Заклучоци и препораки:

Искусствата и предизвиците со кои се соочиле саморегулативните тела во различни држави за време на корона-кризата се разликуваат од совет до совет, но забележани се и заеднички проблеми во однос на новинарското известување. Меѓу нив најчесто истакнувани проблеми се сензационалистичкото известување во медиумите, недоволната заштита на приватноста и личните податоци, како и отежнатиот пристап до информации.

Советите за етика, и за време на кризата продолжиле непречено да функционираат и да обработуваат жалби добиени од јавноста, што е нивна примарна функција. Меѓутоа, искуството што го споделија претставниците од повеќе совети упатува на тоа дека во целиот период тие активно се залагале и за заштита на слободата на изразување, реагирале кога медиумските слободи и права биле загрозени, а реализирале и бројни активности за подигнување на свеста за одржување на професионалните стандарди во новинарството, особено во време на криза. Сепак, новонастанатата ситуација која наметна барања за прилагодувања кон нови начини на работа и унапредување на стандардите, особено во дигитално-технолошка смисла, и за саморегулаторните тела значеше истапување чекор напред од нивната примарна мисија.

Многу од советите проактивно реагираа преку соопштенија и реакции на различни појави поврзани со загрозувањето на слободата на известување и слободата на медиумите, како и за негативните практики во медиумското

известување. Некои од советите за етика во соработка со други медиумски организации, како што беше случајот во РС Македонија, БиХ и Албанија, во периодот на пандемијата подготвија и насоки со етички стандарди за медиумските професионалци во време на криза.

Пристапот до информации беше клучниот проблем со кој се соочуваа медиумите и новинарите за време на пандемијата, што се рефлектираше и во работата на советите за етика. Споделените искуства потврдуваат дека здравствените институции и властите го ограничувале протокот на информации, како и пристапот на новинарите до локациите, селектирале што може да се објавува или ги ограничувале прашањата кои новинарите можеле да ги поставуваат, а притоа биле од јавен интерес. Некои институции во одредени држави го забранувале присуството или селектирале кои медиуми ќе бидат поканети, што го ограничува пристапот до информации, како за медиумите, така и за граѓаните.

За справување со овие нови ситуации во едно комплексно време, имајќи предвид дека во некои држави корона-кризата се поклопи со одржување и на избори, соработката и партнерството со граѓанскиот сектор, медиумите и нивните асоцијации, со институциите и граѓаните, се покажа како мошне значаен механизам за советите за етика. Мултисекторската соработка меѓу сите засегнати страни е во согласност со некои од клучните препораки на меѓународните организации за заштита на слободата на изразувањето и информирањето во време

на криза. Ова е еден од клучните начини за вршење притисок врз институциите кога тие постапуваат спротивно на принципите за заштита на човековите права. За одредени појави, како што е говорот на омраза во медиумите, неопходна е навремена координација со надлежните институции во насока на превенирање или санкционирање на овој феномен.

Соработката, пак, меѓу советите за етика во време на криза, како и во редовни околности, овозможува размена на корисни практики, што резултира со ефективна координација и благовремена реакција во однос на предизвиците со кои се соочуваат редакциите кога станува збор за нивната професионална работа. Координацијата на советите за етика за време на пандемијата ќе создаде база на знаење и научени лекции и како да се постапува во иднина, што пак води и до идејата за креирање заедничка стратегија на делување. Во рамки на ова може да спаѓаат и препораки за ефикасна работа и алатки што ќе го олеснат работењето на комисиите кои одлучуваат по жалбите.

Саморегулацијата во медиумите е особено значајна во справувањето со непрофесионализмот во медиумското известување. Саморегулаторните тела треба да ги поттикнат медиумите да играат важна улога во заштитата на човековите права, како во редовни околности, така и за време на криза. Истовремено, тие се неопходни актери во поттикнувањето на моќта на медиумите да послужат како форум за да се слушнат различни гласови во јавниот дискурс.

Саморегулативните тела можат да ја заштитат јавноста и да го зајакнат значењето на професионалното новинарство, со тоа што ќе им помогнат на мејнстрим-медиумите да преземат соодветни чекори за проверка на информациите пред да бидат објавени и итно и целосно да ги коригираат кога е тоа потребно. Тие, исто така, може да промовираат подобро разбирање во јавноста на разликите кои постојат меѓу нерегулираните, неодговорни и честопати незасновани тврдења што циркулираат на социјалните мрежи и одговорното новинарство засновано на факти.

Сепак, недостигот на самоодржливост и финансиски средства за функционирање на саморегулативните тела останува како најголем предизвик, особено во кризни времиња. Искуството покажа дека новата ситуација наметна повеќе одговорности и активности на советите за етика, кои честопати во изминатите месеци од почетокот на пандемијата работеа и на волонтерска основа.

Искуствата од работата на советите за етика во осумесечниот период од почетокот на кризата го отвораат прашањето дали е потребно проширување на мисијата на саморегулаторните тела. Советите за етика мора да се приспособат на околностите и да прават и повеќе од она што им е примарната мисија, односно брзо и ангажирано треба да реагираат за заштита на медиумите и/или новинарите и да придонесат во напорите кон одржување и унапредување на медиумските слободи.

www.semm.mk